

Васіль Ткачоў

Партрэт салдата

Апавяданні

Мінск
“Юнацтва”
1984

ДОБРЫ ДЗЕНЬ, КАМБАЙН

Паўліку не спалася. Перад вачамі стаяў горад: высокія дамы, шырокія асфальтаваныя вуліцы, па якіх бясконцым ланцугом спяшаюцца машыны. І яшчэ бачыўся яму завод, вялікія цэхі.

Варочаўся Паўлік у ложку і ўяўляў: быццам стаіць новенькі камбайн на пляцоўцы, побач з цэхам, ззяе фарбай, а на кабіне вялікімі друкаванымі літарамі напісана: «Піянерскі...» Каля таго камбайна дзядуля ходзіць, не падпускае да яго людзей:

— Э-ге, куды? Папрашу, грамадзяне, адысціся! Гэта — не звычайны камбайн, а піянерскі. І зроблены ён з металалому, сабранага журавіцкімі школьнікамі.

Не, не браў сон Паўліка. А заўтра ж уставаць рана. Паўлік паедзе на завод, дзе і перададуць рабочыя той новенькі камбайн іх калгасу. Сёння яны паведамлі тэлеграмай: машына зроблена, прымайце, паважаныя таварышы калгаснікі. Чакаем...

Старшыня калгаса (Максім Ягоравіч не толькі дарослым ахвотна паказваў тэлеграму. Не абмінуў ён і дзяцей. Пад'ехаў на легкавушцы да школьных градак, вылез з машыны і папраставаў да хлопчыкаў і дзяўчынак.

— Ну, дзеці, радуйцеся! Ваш камбайн гатовы! Пастараліся рабочыя. Трэба забіраць...

— Ура-а! — раптам крыкнуў нехта з вучняў. Яго вокліч падхапілі астатнія.

— Бачыце, рабочыя стрымалі сваё слова. Паспелі якраз да сенакосу. Што ж, скажам ім дзякуй! — Старшыня павярнуўся да настаўніцы Вольгі Кандратаўны: — Вядома, усе не размесцяцца ў машыне. Трэба так зрабіць каб нікога не пакрыўдзіць.

Настаўніца ўсміхнулася:

— Мы спяшацца не будзем: падумаем і вырашым, хто паедзе. Абавязкова адкамандзіруем піянерскую

дэлегацыю. Ды ўсім і ехаць няма як, Максім Ягоравіч. На каго школьную гаспадарку пакінем? Мы ж сваю ферму адкрылі: трусой гадуем.

— Чуў пра гэта. Малайцы. Дык вырашайце самі,— казаў старшыня.— А я пайду. Клопатаў хоць адбаўляй. Зазірнуў да вас на хвіліначку, каб абрадаваць. Заўтра раніцай, а палове шостаі, паедзем у Гомель.

Настаўніца акінула дзяцей засяроджаным позіркам.

— Бачыце, свята да нас завітала. Канікулы летась не прайшлі марна. І калгасу дапамаглі, і на сваіх школьных градках таксама сабралі добры ўраджай. Металалому аж тры машыны настараліся. А цяпер давайце падумаем, хто з вас паедзе ў горад.

Хлопчыкі і дзяўчынкі моўчкі пераглянуліся. Каму ж не хочацца пабываць у горадзе, на заводзе — хоць вокам глянуць, як тыя «КСК-100» робяцца, убачыць машыну, што стаіць на заводскай тэрыторыі і чакае сваіх гаспадароў.

— І задаў жа нам задачу Максім Ягоравіч,— заўважыўшы, што дзеці разгубіліся крыху, ціха і далікатна прамовіла настаўніца.

Нялёгка ёй вырашыць, хто павінен ехаць. Каб выручыць яе, Паўлік прамовіў:

— Я не змагу... Мне дома трэба быць...

— Як жа без цябе? Ты абавязкова павінен ехаць. Усёй аперацыяй па збору металалому кіраваў і раптам адмаўляешся...

...Дэлегацыю з Журавічаў сустрэкалі ў цэху. Рабочыя пляскалі ў далоні, твары іх святліліся шчырымі ўсмешкамі, і ад гэтага здавалася, што святлей стала ў шырокім доўгім памяшканні — канца і краю не відаць. І ўсюды прыгажуны камбайны. Спярша, калі зайшлі ў цэх, Паўлік з сябрамі адразу заўважылі — камбайн толькі-толькі пачынае апранацца ў сваё «адзенне», абрастае рознымі

вузламі і дэталямі, а на сярэдзіне зборачнага канвеера ён ужо трохі падобны на тыя машыны, што стаяць далей, у самым канцы. Яны гатовы ў любы час пакінуць цэх.

— Паўлік, — тузануў за рукаў Сяргейка. — Бачыш? А вунь і наш камбайн! Піянерскі! На кабіне чытай. — І Сяргейка паказаў у той бок, дзе асобна, на маленькай пляцоўцы, стаяў новенькі «КСК-100».

А тым часам Максім Ягоравіч зірнуў на Вольгу Кандратаўну, на Паўліка, даў знак рукою, каб узнімаўся следам за ім на дашчаны памост. Побач са старшынёй стаяла некалькі камбайнабудаўнікоў. Яны нешта наперабой казалі яму, а ён ківаў галавой — пагаджаўся. Паўлік падышоў бліжэй і пачуў, пра што вялася гаворка.

— За гэта, хлопцы, не хвалюйцеся, — супакойваў дзядзька Максім. — Паспявайце збіраць, а працаваць на камбайнах у нас ёсць каму.

— Бачым, бачым, — кінуў у бок хлопчыкаў і дзядзьчынак вусаты рабочы. — Наша змена! Рупныя, працавітыя растуць. Я не памыляюся, Максім Ягоравіч?

— Правільна заўважыў, Іванавіч. Сапраўды, гэта наша змена. Кім будзеш, Павел? — спытаў ён у хлопчыка. — Рабочыя цікавяцца. Вось я і кажу ім: механізатарам будзе.

Ён нават падміргнуў хлопчыку, паглядзіў, як малога, па галаве, потым сур'ёзна паглядзеў на вусатага рабочага:

— Ці не пара, Іванавіч, мітынг пачынаць?

Стоячы на памосце, Паўлік добра бачыў сваіх сяброў. Яны ўважліва слухалі рабочага. Ён пахваліў школьнікаў за сабраны металалом, цёплым словам успомніў зборшчыкаў, нават пералічыў прозвішчы, хто з іх найбольш вызначыўся.

Потым выступіў Максім Ягоравіч.

— Некалі мы, хлебаробы, вастрылі вась у гэткі самы час косы, а цяпер можам даць ім адпачыць. Цяпер у нас

ёсць корманарыхтоўчы камбайн. Ён заменіць дзесяткі, сотні рабочых рук. Дзякуй вам, таварышы!

Настаў самы ўрачысты момант. Лепшы механізатар калгаса Ігнат Шавейка, атрымаўшы ключы з рук Іванавіча, заспяшаўся да камбайна. Усе назіралі, як ён спрытна залез у кабiну, запусціў рухавік, памахаў рукою і пакіраваў з цэха на заводскі двор.

...Ужо вярнуліся з горада хлопчыкі і дзяўчынкі, недзе ў полі Максім Ягоравіч, а камбайна ўсё няма і няма.

— Вось-вось пакажацца,— гаворыць Паўлік сябрам, якія сядзяць разам з ім на грудку нерад вёскай.

Услед за хлапчукамі прытупаў сюды, за ваколіцу, і дзед Сямён. Прыкладвае далонь да лба, углядаецца.

— І што ж там за камбайн такі? — круціць стары галавой.— Паглядзім, паглядзім! — усё яшчэ сумняваецца дзед Сямён.

Раптам хлапчукі дружна закрывалі «ура», кінуліся насустрэч камбайну, які нарэшце паказаўся ўдалечыні, і старому нічога не заставалася, як выгукнуць у здзіўленні:

— А і праўда плыве!

Камбайн ужо каціўся па вёсцы. З вясёлым крыкам неслася дзятва — вітала свой піянерскі камбайн. А стары пастаяў, паглядзеў услед машыне і памалу пайшоў па слядах, што засталіся на пясчанай вуліцы.

— Хлапчукі, абляпіўшы камбайн з усіх бакоў, сядзелі, што птушкі на дрэве. Дарослыя таксама гаманілі побач.

— Трэба ў рабоце яго праверыць,— тут як тут і дзед Сямён.

— А-а, і Карнеевіч завітаў! — павярнуўся на голас Ігнат Шавейка.— Ну, як табе новая машына? На сваім вяку ты іх шмат пабачыў. І першыя трактары сустракаў, і зернеўборачныя камбайны, а цяпер вась — і яшчэ адзін, які сам касіць будзе.

— Значыць сваю літоўку на цвік чапляць? — пытаецца дзядуля.

— Вам даўно пара,— смяецца трактарыст.— А маладзейшыя цяхай паберагуць. Можа, я дзе не дабяруся, дык выручаць.

Сямён акідвае позіркам камбайн.

— Што, і ўпраўду з іхняга металу? — усё яшчэ не верыць стары.

Сенакос пачаўся ў калгасе не так, як звычайна. Мужчыны шоргалі косамі толькі ў хмызах, куды не мог дабрацца Ігнат Шавейка на сваім камбайне. Хлапчукі па чарзе масціліся ў кабіне, а калі з ім сеў Паўлік, механізатар зазірнуў хлопчыку ў вочы і прамовіў:

— Вось каб нам яшчэ адну такую машыну, дык і клопату не было б.

Камбайн цыве па лузе, стрыжэ траву. Недзе там, на ўскрайку, стаяць вяскоўцы. Сярод іх Паўлік заўважае старшыню калгаса з дзедам Сямёнам. Стары ўзіраецца, потым паціскае Максіму Ягоравічу руку: падабаецца дзеду піянерскі камбайн.

ПЕТРЫКАЎ ЭКСПАНАТ

Петрык не любіць хадзіць да таты на завод. На цэнтральнай прахадной заўсёды дзядзькі або цёткі ў чорных шынялях з зялёнымі пятлічкамі прычэпяцца: «Ты да каго, хлопчык? Паказвай пропуск і ніякіх «мне трэба». Усім трэба. Чаго стаіш, людзям дарогу загарадзіў? Давай-давай назад!»

А дзе ўзяць той пропуск? Калі б на заводзе працаваў, вядома, яго тут ведалі б. А калі Петрык — пяцікласнік, то адразу відаць — дзіця, а ніякі там не вучань токара ці фрэзероўшчыка.

Але ў той дзень, калі Петрык спяшаўся да заводскай прахадной, ён нібы падрас. Ішоў радасны, вясёлы, і

здавалася яму, што рабочыя, якія трапляліся насустрач, уважліва пазіраюць на яго і думаюць: няйначай, навічок і не абы з якога цэха, а з перадавога, першага механічнага. Толькі калі сустрэўся позіркам з вахцёрам і той глянуў на яго з ранейшай падазронасцю, Петрык успомніў, што ён пяцікласнік. І настрой у яго адразу сапсаваўся.

— Зноў ты? — насцярожыўся вахцёр.

— Тата казаў... — і Петрык запнуўся, чамусьці не знайшоў патрэбных слоў, каб напамніць вахцёру, што тата прасіў яго прапусціць. Стаяў перад дзядзькам Петрык і лыпаў вачамі. Выручыла жанчына. Яна сядзела на табурэтцы і, адарваўшы позірк ад газеты, прыязна глянула на хлопчыка паўзверху акулераў, што віселі ў яе амаль на самым кончыку носа.

— Прапусці, Мацей, — сказала яна. — Бацька яго прасіў... Не гуляць жа ідзе, а нешта рабіць будзе. Дапамагаць.

— Памочнік, — з недаверам прамовіў дзядзька Мацей і крутануў вяртушку: маўляў, давай ідзі, раз па справе.

І вось Петрык на тэрыторыі завода. Тут можна і не спяшацца. Майстэрня, у якой працуе тата, знаходзіцца амаль у самым канцы вялікага заводскага двара, за доўгім цагляным комінам, з якога ўзімку звычайна тоўстай вярочынай віецца шызаваты дым. Пакуль хлопчык будзе ісці да той трубы, міне колькі хвілін, а там, за ёю, — і двухпавярховы цагляны будынак, татава рабочае месца — макетная лабараторыя.

Петрык паціху ішоў да майстэрні і паглядаў, што робіцца на заводзе. Цікава ж. Але хлопчык ведае, што асабліва заглядацца не трэба: побач снуюць спрытныя аўтакары, якія дастаўляюць з цэха ў цэх розныя дэталі. Гудуць, бы на гарадской вуліцы, нават аўтама білі.

— Гэй, Петрык, з дарогі, сусед едзе! — раптам пачуў ён знаёмы голас і звярнуў на абочыну. Яму падміргнуў з кабіны «КАЗа» дзядзька Іван, усміхнуўся і даў нейкі знак

рукой. Петрык не зразумеў яго, моўчкі стаяў на заводскай алеі, правёўшы позіркам вялікую аўтамашыну. І тут ён убачыў, што «КАЗ» заехаў наперад і спыніўся. Дзверцы — тая, што з другога боку ад шафёра, расчыніліся, і хлопчык здагадаўся: дзядзька Іван чакае яго. Петрык падбег, лёгка скочыў на падножку.

— Добры дзень, дзядзька Іван!

— Прывітанне, сусед. Да бацькі ідзеш?

— Ага,— уладкаваўшыся зручней на сядзенні, сказаў Петрык.

— І я да яго. Паехалі, значыцца. Папрасіў кладаўшчык, каб падвёз да майстэрні нейкія скрыні: бацьку твайму прызначаюцца. От і вязу.

Нарэшце машына пад'ехала да невялікага двухпавярховага будынка, спынілася ля ганка. Дзядзька Іван, глянуўшы на Петрыка, папрасіў:

— Ідзі скажы, каб забіралі сваю маёмасць.

Але Петрыку не спатрэбілася бегчы на другі паверх, у майстэрню: толькі ён падышоў да дзвярэй, як з іх паказаўся тата са сваімі таварышамі. Відаць, ім пазванілі, каб сустракалі машыну, і яны падышлі ў самы час.

Што было ў тых невялічкіх квадратных скрынях, Петрык даведаўся пазней, калі рабочыя завалаклі іх у майстэрню, знялі з адной вечка, а тата задаволена сказаў:

— Цяпер, хлопды, скардзіцца няма чаго: аргшкла хопіць надоўга.

Тата кратаў рукамі роўныя празрыстыя брускі, што мігцелі на святле вясёлкай, даваў іх патрымаць астатнім.

— Ну як? Так што глядзі, Віктар, каб заказ для музея быў гатовы на гэтым тыдні! — весела казаў Петрыкаў тата маладому белагалаваму хлопцу ў яркай клятчастай сарочцы, з высока закасанымі рукавамі. А той усміхаўся, моўчкі ківаў галавою, нібы гаварыў: «Цяпер,

Яўгенавіч, чаму ж не зрабіць?! Будзе стаяць у музеі экспанат. Абавязкова будзе!»

Пра які гэта заказ тата казаў?

Неўзабаве работнікі майстэрні аднеслі скрыні з аргшклом у кладоўку, а самі разышліся па вялікай зале майстэрні — хто чым заняўся. Суладна працавалі станкі, даносіўся дробны стук малаточкаў, лёгка шарпала наждачная папера. Петрык моўчкі сядзеў за татавым сталом, чакаў, калі той уладзіць свае справы. Вось нарэшце і ён. Тата глянуў на Петрыка, прысеў побач, пацікавіўся:

— Што атрымаў сёння, памагаты?

Тата заўсёды гаварыў на сына: «памагаты». Ён, мусіць, ганарыўся, быў задаволены, што Петрык пасля ўрокаў іншы раз забягае ў майстэрню; тут хлопчык нешта пілуе, шліфуе, клеіць. І, вядома ж, бацьку было па душы такое сынава захапленне.

— Што прынёс? — перапытаў Петрык. — А мяне сёння не выклікалі. — І Петрык усміхнуўся.

— Ну, раз не выклікалі, раз без адзнакі, — бацька ўзняўся з табурэткі, — тады сёння я табе адзнаку пастаўлю. Згодзен? Толькі, сыноч, не спяшайся. Калі не сёння — заўтра даробіш. Я ўважліва абгледзеў твой камбайн. Добры макет будзе, калі травяную жнярку даробіш, ды і руль у кабіне вадзіцеля шмат месца займае. Задужа вялікі. Папраў...

Уважліва слухаў Петрык тату. Цяпер зразумеў, чаму той пазваніў дадому, каб ён імчаўся пасля ўрокаў у майстэрню.

— Папрацуй сёння — і нясі макет у школьны музей, — параіў тата і, як дарослага, паляпаў сына па плячы.

У музей? А што, ідэя! І як гэта Петрык сам не дадумаўся да такога. Рабіў макет кормаўборачнага камбайна «КСК-100», а сам і не ведаў толкам, навошта: проста захацелася, вось і майстраваў. Яно, канечне,

падумваў Петрык паставіць мадэль у сваім пакоі на сталае, ды што той стол у параўнанні з музеем! Там усе хлопчыкі і дзяўчынкі змогуць паглядзець, якія прыгажуны камбайны вырабляюць у іх горадзе. А камбайн, лічы, сапраўдны, толькі маленькі.

«Ты малайчына, тата, што падказаў пра музей!» — хацелася сказаць хлопчыку, аднак ён стрымаўся.

— Хадзем! — паклікаў тата.— Дам табе аргшкло.

Петрык, радасны і гчаслівы, моўчкі падаўся за ім.

А ў кладоўцы пацікавіўся:

— Тата, а які заказ для музея будзе рабіць Віктар?

Бацька корпаўся ў скрыні з аргшклом, перабіраў брускі.

— Які заказ, пытаешся? Заказ вельмі просты, але адказны.— Тата павёў вачамі па сталае.— Дай мне вунь тую кніжачку.

Петрык падаў. Тата адгарнуў яе на тым месцы, дзе была закладка, і кінуў на змешчаны ў кніжачцы фотаздымак.

— Бачыш?

— Бачу. Але што гэта?

— Не ведаеш? Ды і мала хто, сынку, цяпер ведае, якую прадукцыю выпускаў раней наш завод. А трэба, каб людзі ведалі, каб не думалі, што мы адразу камбайны пачалі вырабляць. А дзе ж ім, людзям, даведацца пра мінулае завода? Толькі ў музеі. Вось і робім мы макеты ўсёй той прадукцыі, што выпускалася ў свой час на прадпрыемстве. А на гэтым здымку — саломарэзка. Просценькая, бач, а калісьці яна вельмі выручала сялян. Паедзеш у вёску, спытайся ў дзеда Юрася, ён табе пра саломарэзку шмат раскажа. Вось Віктар і павінен зрабіць яе макет, каб людзі ведалі, з чаго пачыналі мы, сельмашаўцы. Зразумеў?

— Ага,— кіўнуў Петрык.— Тата, давай і я памагу Віктару.

— Паможаш, паможаш, сынку. А пакуль дарабі свой макет.

— Добра,— ахвотна згаджаецца хлопчык.— А потым я сам зраблю саломарэзку. Вось пабачыш, зраблю! І ў музей аднясу. Як і камбайн.

Тата ўсміхаецца сыну, пяшчотна гладзіць яго па віхрастай галаве.

Хоць і рэдка бывае Петрык у макетнай майстэрні, але ён ужо добра асвойтаўся тут: нават ведае, дзе стаіць той ці іншы патрэбны яму станок, як працаваць на ім. Толькі на станках хіба спярша што зробіш? Напачатку больш рукамі даводзіцца. Вядома, дэталкі маленькія, трэба апрацоўваць іх асцярожна, старанна.

— Ну, калі ўжо твой камбайн выедзе з нашай майстэрні? — паглядаючы на Петрыкаў столік, жартаўліва-сур'ёзна пытаецца Віктар.

Хлопчык усміхаецца, глядзіць на маладога макетчыка, а сам чысціць спецыяльнай пастай круглы абадок руля, які толькі што перарабіў; цяпер ён не будзе займаць шмат месца ў кабіне.

— Сёння выедзе. А твая саломарэзка?

— Гм... Колаў у яе няма. Відаць, трэба выносіць.

— Я сёння камбайн закончу і табе памагу. Добра?

— Ну, давай-давай! — ахвотна згаджаецца Віктар.

— Пакуль буду памагаць, а пазней вазьмуся і сам зраблю... Пачакай, а ты для якога музея робіш саломарэзку?

— Для абласнога краязнаўчага.

— А-а-а... А я для свайго, школьнага...

Калі Петрык разам з татам вяртаўся з завода, на заснежаную зямлю апусціўся густы змрок. На гэты раз хлопчык ішоў да цэнтральнай прахадной смела, цвёрдым

крокам. І зусім не таму, што побач з ім ішоў тата. Ён нават быў бы рады, каб тата з кім сустрэўся, загаварыўся, тады б Петрык адзін пранёс паўз таго дзядзьку Мацей макет камбайна. «Няхай ведае, для чаго я хаджу на завод»,— радасна падумалася хлопчыку.

А дзядзька Мацей, як толькі Петрык параўняўся з ім, і сапраўды спыніў хлопчыка, узяў з яго рук макет, пакруціў у руках.

— Сам? — узяў ён вочы на Петрыка.

— А хто ж! — не без гонару адказаў Петрык.

— Малайцом, малайцом! І прычапіцца няма да чаго. Нібыта ў магазіне купіў. І куды ж ты яго, калі не сакрэт?

— У школьны музей,— з гонарам адказаў Петрык.

— Па ўсім відаць, самы лепшы экспанат будзе,— усё захапляўся Петрыкавым камбайнам дзядзька Мацей.

— Лепшы, не лепшы,— паказалася з дзвярэй маленькага пакойчыка тая жанчына ў акулерах, якая вылучыла раней Петрыка, замовіла слова, каб Мацей прапусціў яго на тэрыторыю,— а хлопца запомні...

Петрык моцна трымаў у руках свой экспанат, які, мусіць, заўтра і сапраўды стане лепшым экспанатам школьнага музея.

ПАСЫЛКА

Ужо некалькі дзён мотастралкі на палігоне. Ходзяць у вучэбныя атакі, капаюць акопы, вядуць з аўтаматаў агонь. Каля салдацкай кухні пастаўлены палаткі: тут ва ўтульным летнім гарадку і жывуць салдаты. Пісьмы і газеты ім кожны дзень прывозіць вусаты, жвавы і востры на язык прапаршчык Саломка. Ён ездзіць на «газіку» па харчы, а заадно і пошту забірае. Чакаюць салдаты канвертаў. Хто ад бацкоў, хто ад каханай...

Учора пошта была багатая. Прапаршчык выняў з сумкі даволі ёмісты стос і пачаў, як звычайна, з жартамі і ўсмешкамі раздаваць карэспандэнцыю:

— Почырк дробненькі. Адразу відаць, дзяўчына ў радавога Салавейчыка паперу эканоміць. Паўлаву — ад маці. Піша: дах, які ў час адпачынку паправіў сыноч Мікола, не працякае. Вось...

Салдаты абступілі Саломку. А прапаршчык, натхнёны звонкім рогатам, выдумляе розныя небыліцы: адкуль толькі словы бяруцца.

— Усё, — нарэшце кажа Саломка і пацірае далоні, а сам, відаць, трохі шкадуе, што раздадзены пісьмы і трэба чакаць наступнага дня, каб зноў пацешыць салдат. — Каму сёння мінус, заўтра будзе плюс. Пішуць, пішуць. Чытайце ды за рыдлёўкі. Камандзір ідзе. — Саломка паглядзеў у той бок, адкуль шыбаваў лейтэнант, а потым успомніў: — Э не-е, ды я і забыўся зусім! Радавому Шурмялёву квіток на пасылку. — Прапаршчык палез у бакавую кішэню, выцягнуў запісную кніжку. — Тут ён, тут. Прасіў у Марыйкі: дай, даражэнькая, адвяза. Даўно, кажу, мае арлы салам не ласаваліся. Дзе там! Не даверыла. Няхай, кажа, сам прыязджае, такі парадак існуе. Я тут і скеміў: тыдзень які не пабачыла хлопца, а ўжо засулавала.

Шурмялёў злёгка пачырванеў. Салдаты ведалі, што Саломка жартуе, і зайшліся смехам.

— Так што, Шурмялёў, — на поўным сур'ёзе дадаў прапаршчык, — павязу цябе заўтра на спатканне.

На другі дзень Шурмялёў атрымаў пасылку. З дзірачак, што былі прасвідраваны ў скрынцы, пачуўся прыемны водар яблыкаў. Сала ў пасылцы не было. Калі Шурмялёў зняў вечка, салдаты шчыльна абступілі таварыша, кожнаму карцела хутчэй даведацца, як дайшлі яблыкі, ці не папсаваліся. Вядома, зараз Шурмялёў пачас-

туе сяброў. Так ужо вядзецца ў армейскім калектыве: што б ні было ў пасылцы, а па дольцы кожнаму хопіць.

— Нібы толькі з дрэва знялі.

— Крамяныя.

— Смачныя, відаць, сакавітыя, — гаманілі салдаты. З ахвотай ласаваліся яблыкамі, хоць яны і не ў навінку былі ім: гарадскі пасёлак, дзе стаяла часць, багаты на сады, ды і бацькі часцяком ім пасылкі прысылалі. З Украіны, Беларусі, Кіргізіі, Алтая і іншых мясцін. Частуюцца хлопцы, бацькоў успамінаюць, тыя сады, у якіх спелі яблыкі. Сёння ўспомніў пра свой сад і радавы Шурмялёў.

...Вучыўся тады Сяргей Шурмялёў у пятым класе. Была ранняя вясна, цёплая. Непрыкметна растаў снег, падсыхала зямля. Вяскоўцы корпаліся на агародах: рабілі градкі, садзілі цыбулю, сеялі гуркі, моркву. А дзед Самусь, заўзяты садоўнік, днямі прападаў на сваім участку. Сад у яго вялікі. І ўвесь дагледжаны. Бабка іншы раз дапякала: «Ці не звар'яцеў ты на яблыках? Усе сокі з зямлі цягнуць твае дрэвы». Стары маўчаў. Пачні спрачацца, дабярэцца старая да саджанцаў, павыдзірае пад гарачую руку.

— Навошта яны? — пытала Агрыпіна. — Не пацягнеш жа з сабой на той свет.

Самусь маўчаў. Ён правёў Агрыпіну абьякавым позірам, а сам усё ж падумаў: «Людзям аддам. Мо калі добрым словам успомняць».

Стары ўваткнуў у зямлю рыдлёўку, падцягнуў папружку, паправіў картуз і падаўся на вуліцу. Куды ішоў — і сам добра не ведаў. Вось ён мінуў будынак калгаснай канторы і прыпыніўся. Заўважыўшы, што нідзе нікога не відаць, пастаяў у роздуме, потым пайшоў у бок школы.

— Запісвайце ў трэці клас, — пажартаваў, пераступіўшы парог настаўніцкай, дзед Самусь. — Два даўным-даўно скончыў. — Ён зняў картуз, крыху патаптаўся на

месцы і сур'ёзна сказаў: — Справа ёсць. Гляджу я, даўно вунь той квадрат пустуе,— дзед галавой кіўнуў на акно, за якім віднеўся прышкольны ўчастак.— Дык вось, даражэнькія, нуль усім нам, калі зямля пустуе...

Настаўнікі здзіўлена пераглянуліся: не маглі здагадацца, куды хіліць дзед Самусь.

— Не зусім так. Днямі ўгнаенне завязём, бульбу пасадзім,— адказаў дырэктар.

— Гм,— крыху зніякавеў дзед.— Можна і бульбу. Толькі што тая бульба? Дзятве больш даспадобы грушы, яблыкі. А ў мяне саджанцаў... не злічыць. Няхай прыходзяць піянеры ды пасадзяць свой сад, школьны. І зашуміць ён лістотай. І будзе радаваць людзей. А то растуць у вас нейкія тры дрэўцы-калекі.— Дзед зноў кіўнуў галавой на акно.— Саджанцы забірайце сёння ці заўтра. Пазней толку не будзе.

Пасля заняткаў пяты клас ужо гаспадарыў у садзе дзеда Самуся. Бабка Агрыпіна вельмі ўзрадавалася. Яе стары з глыбокімі зморшчынамі твар свяціўся ўсмішкай. Яна стаяла каля дзеда Самуся і прамаўляла:

— Нарэшце розуму набраўся. Даўно б так. А са сваёй стрэльбай ідзі лепш калгасны сад вартуй.

Дзед маўчаў. А ў самога на душы было прыемна, цёпла.

Сад вырашылі пасадзіць у гонар землякоў, што не вярнуліся з вайны.

Цяпер ён вырас, радуе людзей.

Піянеры і камсамольцы пастанавілі: кожнаму, хто з выкускнікоў школы пойдзе службыць у рады Савецкай Арміі, адпраўляць пасылку з яблыкамі. Няхай нагадвае яна воінам пра той сад, у якім ёсць доля і іхняй працы, пра землякоў.

...З-за палаткі паказаўся Саломка.

— Яблыкамі, значыць, ласуемся! — Прапаршчыка ніколі не пакідаў добры настрой.— Ну як, ці смачныя?

Сяргей узяў крамяны, наліты сонцам яблык і падаў прапаршчыку:

— Частуйцеся!

Саломка адкусіў кавалачак, задаволена паківаў галавой:

— Даўно такіх не каштаваў.

— Вельмі смачныя яблыкі,— з гонарам адказаў Шурмялёў.— З нашага, піянерскага саду.

ПАРТРЭТ САЛДАТА

Яны паўзлі да вышыні.

Роў быў не надта глыбокі — капалі яго, мусіць, даўно, таму ён заплыў зямлёю, да таго ж густа зарос травой і розным быллягом. Асабліва па баках.

Сяржант Лапцеў поўз першы. Ён на імгненне азірнуўся — як там падначаленыя, мо хто адстаў? Паўзці можна толькі па-пластунску: бо адтуль, з вышыні, будзеш увесь навідавоку. Там, за бярозкай, затаіўся «праціўнік». Да яго заставалася ўсё менш і менш... Перад вачамі Лапцева зелянела вузкая палоска рова. Трава на дне прымята, як усё роўна на лясной сцяжыне, а тая, што некалі была парэзана салдацкімі ботамі, высахла, і такое ўражанне, што нехта нацёрсіў тут сена.

У паветры плыў водар сухой травы. Лапцеў, не перастаючы паўзці, сарваў адну кветку, другую, паднёс да твару, на ўсе грудзі ўдыхнуў густы настой. «Васількі... Валожкі... З жытнёвага поля вецер насенне закінуў...» Яно побач — калгаснае поле. Незадоўга да баявых заняткаў салдаты бачылі, як непадалёку ў празрыстай смуге калы-валіся камбайны, прабягалі грузавікі з поўнымі кузавамі збожжа. На ржэўніку мужчыны і падлеткі сціртавалі салому.

А на гэтым вась полі не каласіцца збажына. Тут удзень і ўначы, у дождж і сівер салдаты займаюцца сваёй нялёгкай навукай. І тады чуваць стрэлы, выбухі, лязгат... Амаль ніколі не бывае на салдацкім полі цішыні.

Лапцеў глянуў у бок вышыні. Вунь яна, бярозка. Лёгкі ветрык патрывожыў на дрэве лісце, бярозка злёгка памахала галінкамі. На салдатавым твары пазначылася ўсмешка: «Чакае... Пачакай, салдатка... Яшчэ крышачку... Мы зараз...»

Салдатка... Трапна ўсё ж назвалі гэтае дрэва хлопцы ў пагонах. Лапцеў тады не служыў у часці. Але быль пра бярозку жыве. Дужэ, усё вышэй і вышэй цягнецца ў неба дрэва. Бачце, якое яно сённяя! А расло зусім у іншым месцы, не на тым пагорку, дзе прывыклі бачыць яго салдаты. Сустрэўшыся першы раз з бярозкай, воіны з трывогай падумалі: яна аблюбавала сабе месца якраз у канцы стрэльбішча, пад кулямі! Як жа быць? Адзін узяў рыдлёўку, выкапаў дрэўца і пасадзіў яго на пагорку. «Расці на шчасце!» Тут не цікаюць кулі. Тут — ціха... З таго часу салдаты аберагаюць дрэўца. Бярозка стала для іх усё роўна як роднай сястрой.

Хоць і духмень — пот слепіць вочы — у небе, нібыта паплавок на срабрыстай вадзе, злёгка гайдаецца жаўрук. І спявае. Лёгка, гучна, проста. Заслухаешся. «Цікава, а ці бачыць ён хоць нас? — падумалася сяржанту.— Ды дзе там! Захапіўся спевам... Салдацкая праца мала кідаецца ў вочы і людзям... Бо ціха на зямлі... Свой клопат у людзей... Як і ў нас — свой... Ціха на зямлі... І цішыня якая цудоўная... Мірная...»

Вышыня падступала ўсё бліжэй і бліжэй. Лапцеў падняў на імгненне галаву.

— Падцягніцеся,— паўшэптам загадаў ён хлопцам.— Карасёў, што ты там?.. Хутчэй, хутчэй!

— Стараюся, таварыш сяржант,— азваўся Карасёў.

Лапцеў больш не азіраўся — ён чуў за спіной дыханне кожнага салдата. Адразу ж за ім крадзеца да вышынні радавы Валянцін Карасёў. «Стараюся, таварыш сяржант»,— зноўку пачуліся Лапцеву словы. «Давай, давай, Валянцін! Адстанеш ты — затрымаеш хлопцаў. А нам трэба перайсці ў атаку нечакана».

Карасёў, можа, крышачку нехлямяжы, бывае і ў строй спозніцца, ці своечасова падкаўнерык не прышые, але ж старанны хлопец. А як медаль трымаў на далоні, колькі ў яго вачах цеплыні было! Гэта ўвосень здарылася — толькі-толькі служба пачыналася ў Карасёва. Першы раз выехалі тады на палявыя заняткі мотастралкі. Надвор'е стаяла сырое, церусіў дожджык, і капаць аковы было не зусім зручна — зямля наліпала і наліпала на рыдлёўку. Паглядзец, як прывыкаюць навічкі да салдацкай навукі, прыехаў камбат. Пахваліў:

— Малайцы!

Стаяў камбат побач з Карасёвым. Нават узяў рыдлёўку, дапамог таму падраўняць ячэйку для гранат.

— Ды я сам, таварыш маёр,— доўга не выпускаў з рук рыдлёўку Карасёў.

— Давай-давай! — Камандзір працягнуў руку, і салдату нічога не заставалася, як уступіць рыдлёўку.— Бачу, што не зломак. Але ж і мне захацелася свае салдацкія гады ўспомніць.

Карасёў не ўтрымаўся, выгукнуў:

— А што, і вы, таварыш маёр, салдатам былі?

Камбат усміхнуўся:

— Хіба ж камандзірамі адразу становяцца? Не, браток. Помніш Сіманаву? Салдатамі не нараджаюцца. Салдатамі! — На апошняе слова ён зрабіў націск.

— Ну, капай так і далей,— вярнуў нарэшце рыдлёўку Валянціну камандзір батальёна.

Карасёў не ведаў, што адказаць маёру. Толькі кіўнуў галавой і наступіў ботам на рыдлёўку. Выкінуў з акопа адну порцыю зямлі, другую... І раптам! Што гэта такое, цікава? Скрыначка? Скрыначка была ржавая, і ад удару ёю па рыдлёўцы рассыпалася на дробныя кавалкі, а асобна ўбок адляцеў... медаль.

— Медаль! Хлопцы! — крыкнуў Карасёў, і неўзабаве яго абступілі таварышы. Падышоў і камбат.

Медаль пайшоў па крузе. Загаманілі воіны:

— «За адвагу»...

— У майго дзядулі такі ёсць. Толькі новенькі...

— А майму бацьку пад Прагай уручылі...

Апошнім узяў медаль камбат. Ён доўга разглядаў знаходку, і салдаты бачылі, як на вачах у іх змяніўся маёр у твары: спахмурнеў, задумаўся. Пасля невяліччай паўзы, акінуўшы салдат позіркам, сказаў:

— Багата такіх узнагарод у вашых бацькоў і дзядоў. А я вось аб чым падумаў, таварышы. Магчыма, гэты медаль і майго бацькі, Пятра Захаравіча... Ён у гэтых мясцінах ваяваў...

Зрабілася ціха-ціха. Адно было чуваць, як барабаніў па плашчы-накідцы камбата дробны дождж...

— Карасёў, ну як ты там?

— Не адстаю, таварыш сяржант!

— Малайчына!

Зусім блізка вышыня... Зусім...

Некалькі дзён назад мотастралкі таксама паўзлі да вышыні. Але тады яны не дабраліся да яе...

— Таварыш сяржант, гляньце! Ці не пажар? — пачуўся ўсхвалявана-дрыготкі голас усё таго ж Карасёва.

— Гарыць нешта, га, хлопцы? — прыўзняўся з рова грузін Важа Чэйшвілі.— Дым над вёскай! Што ж мы глядзім адзін на аднаго?

— Пачакай,— загадаў Лапцеў.— Бачым, што пажар.

Сяржант звязаўся па тэлефоне з камандзірам узвода. Той выслухаў, коратка распарадзіўся: «Дзейнічайце!»

Колькі было моцы, кінуліся салдаты ў вёску. На дарозе яны пераселі на грузавік, які вёз людзей з поля. Вяскоўцы стараліся распазнаць, дзе і што гарыць.

— Няйначай Марфіна хата?

— Марфіна. І з чаго б пажар усаўся?

Хаце не далі згарэць. Хоць і сухмень, хоць хата — нібы скрыня з порахам. Салдаты не ведалі, ці ўратауюць пабудоўку старой, але ўсе рэчы з пакояў вынеслі на вуліцу. І калі ўжо той-сёй з мужчын пацягнуўся за папяросай, з хаты паказаўся сяржант Лапцеў. Ён ішоў да рэчаў, што грувасціліся на вуліцы, высока трымаючы перад сабой партрэт салдата. Гледзячы на сяржанта з партрэтам, людзі суцішыліся, шчыльней абступілі яго, загаманілі:

— Гэта ж Міколка, сыночак цёткі Марфы...

— Меншанькі... Як жывы на партрэціку... Я такім яго і помню, людзечкі...

Лапцеў не паспеў пакласці партрэт, калі да яго падбегла бабуля, пачала цалаваць у твар, хацела нешта сказаць, але ад хвалявання прапаў голас, і яна толькі хітала галавой, не зводзячы вачэй з партрэта свайго сына.

Пазней, прыйшоўшы проста на палігон да салдат, бабуля казала:

— ...Што фатаграфію сыночка майго вынеслі з польмя — ніколі, дзеткі, не забудуся. Не ведаю, як і аддзячыць вам, родныя мае. Толькі партрэцік і застаўся. Пад Ленінградам ён загінуў. Маладзенькі быў. Сама такі, як вы. У першым баі, пісаў яго таварыш... І хатку маю ўратавалі. Каб не вы, салдацікі... — на твары бабулі заблішчалі слязінкі, яна прамакнула іх ражком хусцінкі, схіліла галаву, прамовіла. — Вялікі дзякуй вам, родныя...

Салдаты маўчалі. Яны глядзелі на маці салдата і бачылі перад сабой Міколу — маладым, прыгожым хлопцам.

«Ён, Мікола,— думаў сяржант Лапцеў,— перапыніў полымя вайны, падарыў нам жыццё, сваё ахвяраваў дзеля нас...» І тады салдаты ўбачылі, як іх камандзір падышоў да бабулі, пацалаваў яе ў пасечаны маршчынкі лоб.

— Дзякуй вам, маці...

— За што? — зусім, здаецца, разгубілася бабуля.— Гэта ж вам... вам...

— І вам. За сына...

...Вось і вышыня. Яшчэ хвіліна, і па камандзе сяржанта Лапцева ўсхопяцца хлопцы з рова, застрочаць аўтаматы, а потым раскоціцца над жытнёвым полем гучнае «Ура-а!». Павернуць галовы у бок вучэбнай атакі хлебаробы, затрымаюць позіркі на салдатах, а потым зноўку будуць вяршыць стагі пад самае неба...

ВОДПУСК У КРУШЫНАЎЦЫ

Прыехаў у сваю родную вёску салдат. Лёгка скочыў з прыступкі грузавіка, на якім дабіраўся ад раённага гарадка, і, перахапіўшы чамаданчык у другую руку, ходка пакрочыў вуліцай. Па дарозе вітаўся з аднавяскоўцамі. А той, хто здалёк запрыкмеціў госця, пачынаў здагадацца: сын калгаснага трактарыста Яўсея Канапелькі ў водпуск заявіўся.

Ці трэба казаць, што гэтая навіна абляцела ўсю вёску. Першым паціснуць руку адпускніку прыкандыбаў дзед Макля, худы, не па гадах рухавы.

— Пакажыся, гвардзеец,— яшчэ з веснічак жвава гаварыў ён. — Дзе ты тут, Паўлюк? Ідзі, унучак, да мяне, дай падзівіцца.

Павел не паспеў яшчэ і прысесці з дарогі. Як толь кі пераступіў ён родны парог, адразу трапіў у матчыны абдымкі. Тая нібы пільнавала сына: сядзела на нізенькім зэдліку і абірала бульбу — збіралася гатаваць вячэру, хоць да вячэры яшчэ далёка было. Жанчына раз-пораз

паглядала ў бок веснічак, услухоўвалася ў крокі за імі: ці не яго, Паўла, хада?

— Прыехаў, сыноч... Вось і дачакалася. А я і ведала, што прыедзеш. Ведала, яй-бо...

Можна б, матчыны вочы і туманілі яшчэ слёзы, але дзед Макля ўжо стаяў побач з імі, потым адарваў ад сваёй дачкі ўнука, прытуліў да сябе.

— Гвардзеец! Выліты! Іш, а падрос,— дзед адступіў на крок ад Паўла, схіліў на бок галаву, прыжмурываў падслепавата вочы — разглядаў салдата.— Ёсць, ёсць на што паглядзець. Сказана — армія! Ці раўня Косціку Ахрэмкаву? Ні ў знак.

Макля яшчэ трохі патаптаўся перад Паўлам, пахітаў, задаволена прыцмокваючы, сівой — да адзінага валаска — галавой, а потым паказаў вачамі на доўгі і нізкі ўслон:

— Сядай, сядай, гвардзеец. Ды раскажвай — як і што. Можаш і тайну ваенную... Служыў, прысягаў, так што язык за зубамі ўмею трымаць. Ясна? Мушу паслухаць унука. Ну-ну.

— Ды не ведаю я нічога таямнічага,— Павел шчыра ўсміхаўся дзеду, пасля дапамог яму прысесці.

Апусціўся на ўслон Макля, цяжкавата крактануў. Прысеў побач і Павел. Ён зняў фуражку, расшпіліў мундзір.

— Служыш, кажаш, артылерыстам? — глянуў Макля на эмблемкі. — Так-так. Гаўбіцы? Саракапяткі? Ці мо новыя ствалы на ўзбраенні?

— Нешта ты адразу, тата, допыт распачаў? — не без дакору заўважыла Паўлава маці.— Дай хлопцу хоць перадыхнуць з дарогі. Нагаворыцеся, паспееце. Ён жа ў водпуск прыехаў, а не на гадзіну-другую заглянуў. Будзе калі і пагаварыць.

— Пачакай, дачка,— хітравата зіркнуў на жанчыну Макля.— Салдат з салдатам гаворыць. Скажы, Павел?..

А Павел глядзеў то на дзеда, то на маці. Яму, канечне, сёння і самому не надта хацелася расказваць пра свае салдацкія справы. Прызнацца шчыра, ён бы ахвотней слухаў і дзеда Маклю, і маці. Чым жыве родная Крушынаўка, як землякі? Слухаў бы і доўга глядзеў на такі блізкі пяшчотны твар маці, пасечаны дробнымі маршчынкамі. Засумаваў ён і па голасу дзеда Маклі.

Павел яшчэ раз глянуў на дзеда і толькі цяпер заўважыў медаль «За адвагу». Забыўся пра баявую ўзнагароду і сам дзед Макля, а як толькі ўспомніў, пакратаў яе кашчавай рукой, зіркнуў на салдата: ці не бачыш, жэўжык?

Знаёмы медаль...

Хоць і не так даўно было гэта, здаецца, але ж і гадкоў мінула з тае пары шмат, і снягоў сплыло, і лугоў скошана — удосталь.

За школай, на старых могілках, гулялі тады ціхімі надвячоркамі хлапчукі ў «чырвоных» і «белых». У кожнага — самаробная вінтоўка, выструганая з сухой цуркі, сапраўдная пілотка або фуражка з трэснутым казырком. Вядома, і рамяні ў іх былі. Сапраўдныя. А пазней, калі прыбег неяк на гульню Сымонка з медалём, то і хлопцы спадцішка пачалі корпацца дома ў шуфлядках ці патаемных скрынях — шукаць такія ж, а мо яшчэ і прыгажэйшыя медалі. Балазе, амаль што ў кожнай хаце жыў франтавік. У каго бацька, у каго — дзед.. І ваявалі, мусіць, яны добра: на другі дзень надвячоркам усе хлапчукі хацелі быць толькі «чырвонымі», бо хіба ж бываюць «белыя» з медалямі? Не, вядома ж. Ім узнагарод, як уласных вушэй, не бачыць. Узяў адзін медаль і Паўлік. У шуфлядцы, дзе бярог іх дзед Макля. А спытацца — ці можна? — і не спытаўся. Думалася ж: «Пагуляю і пакладу, ніхто і ведаць не будзе». Паклаў бы, канечне, Паўлік медаль, як і думаў, ды толькі вярнуўся ён дахаты без яго.

Медаль прапаў! Хлапчук доўга не ішоў дамоў. Ён і шукаў яго, і сядзеў на мурагу, і зноў шукаў. Знайдзі паспрабуй, калі трава на могілках расце густая, хоць і ўтапаная хлапчукамі, але ўсё роўна — не бальшак. Ды і цёмна было...

— Не хвалойся, Паўлік,— параіў тады яму Сымонка.— Ранічкай прыбяжыш — і знойдзеш. Тут ніхто яшчэ хадзіць не будзе. А хочаш, і я з табой?

— Не трэба, Сымонка, я сам,— крыху супакоіўся Паўлік.

Але ж дахаты было ісці не так боязна, як прыкра. Рознае мроілася. Хлапчук уяўляў, як дзядуля чакае яго на парозе, каб спытацца: «Ну, дык раскажвай, як згубіў медаль?» І чулася яшчэ, бы дзядуля журыў яго: «Кепска ты зрабіў, унук. Кепска. А гэты медаль мне не так лёгка даўся. Э-хе-хе-е...»

Паўлік на момант уявіў свайго дзядулю ў баі, як быў ранены, як падбегла да яго санітарка. Яна пачала даставаць з сумкі медыкаменты, але воін перапыніў яе. Ён крутнуў галавой, бо ачомаўся, прыйшоў у сябе і даў знак санітарцы, каб не турбавалася залішне. «Няма калі лячыцца,— сказаў дзядуля.— Ворага нішчыць трэба. А бінты паберажы, дзеўка».

Пазней старшыне ўручалі перад строем медаль. Сам камандзір. Нечым да Будзённага падобны. Такія ж акуратныя доўгія вусы, высокі адкрыты лоб.

— Герой ты, старшына,— сказаў камандзір.— Беражы медаль. А будуць у цябе ўнукі — паказвай, не саромся. Няхай ведаюць.

— Добра,— кіўнуў, усміхнуўшыся.— Як вы раіце, таварыш камандзір, і зраблю. Абавязкова.

...Паўлік тым вечарам доўга драпаўся ў дзверы — не мог намацаць у цемры ручку. Перахваляваўся ж. Пераступіў нізенькі стаптаны парожак, уздыхнуў: «Ска-

заць?» Дзед Макля вячэраў, але як толькі ўвайшоў унук, узняў на яго пацяплелыя вочы.

— Познішся, Паўлюк,— усё ж не зусім дружалюбна заўважыў стары і правёў рукою над сталом.— Чакаў — не дачакаўся, ды вось і сеў адзін. Сядай. Аднаму і есці не такая ахвота.

«Пра медаль, відаць, яшчэ не ведае...— здагадаўся хлапчук і юркнуў радасны да мыцельніка.— Знайду заўтра, на месца пакладу, каб ніхто не бачыў. І больш — усё: не дакрануся».

Прачнуўся ён раненька. Ледзьве зашарэла за акном, як Паўлік ціхенька, асцярожна, каб яго не заўважылі, вылез з-пад коўдры, прашлёгаў да дзвярэй. Пастаяў, перш чым лёгка штурхануць дзверы, прыслухаўся. Вусцішна. Роўна пасопвае на ложку дзядуля, сашчапіўшы пад галавой рукі. Позна вярнуліся ўчора з калгаснай працы тата з мамай, таму спіцца ім таксама хораша.

На салдацкія могілкі Паўлік шыбаваў напраткі, гародчыкам. Спяшаўся. Як толькі скончылася разора, над якой густа навіслі ўраселья лісты-аблавушыны гарбузоў,— пачаўся школьны сад. З саду ж вывелі яго веснічкі проста на могілкі. На могілках было росна і сумна. Недзе цвыркатнуў птах, потым яшчэ раз і змоўк. Паўлік запрыкмеціў, што трава, прытаптаная ўчора хлапчукамі, з большага выпрасталася, быццам падрасла за кароткую ноч. Ну дзе шукаць тут медаль? І там насіліся, галаву задраўшы, і тут... Вокам не ахапіць мясціны, дзе ўчора ішлі баявыя дзеянні. Барадзіно! Гэта яшчэ добра будзе, калі дзядулева ўзнагарода незнарок адчапілася і ўпала ў траву, а не згубілася ў кукурузе. Не было куды «белым» падзецца, дык яны і на калгаснае поле драпанулі... Зачэпіцца дзе медаль за сцябліну і будзе вісець спакойна. Паспрабуй знайдзі! Таму Паўлік нездарма паскроб за вухам. Адкуль пачаць шукаць? Ажно стыла ля сэрца.

Асцярожна ступіў ён нагой на мурог. Зрабіў крок, другі. Холадна. Але хутка пасмялеў, а неўзабаве і зусім забыўся, што ёсць ранішні золак, халодная трава, у якую хвілінай раней чамусьці было боязна ступіць басанож. Усё забылася. Перад вачамі стаяў толькі медаль.

Ужо і сонца сыпанула на траву шчодрай жменьай свае промні, і вёска прачнулася, а Паўлік усё яшчэ блукаў па могілках. Дзіва, ды і годзе! «Прапаў медаль,— захлімкаў у распачы хлапчук.— Ну дзе ж ён можа быць, га? І ў кукурузе няма...»

Так ні з чым і вярнуўся Паўлік дахаты. На двары страўся з дзядулем.

— Ого-о! — гукнуў той, заўважыўшы ўнука.— А я думаю: спіць Павел — і няхай спіць. Ведама, набегаўся ўчора. А ён — на табе! — ужо на нагах. Дзе ж гэта ты, на раніцу глядзячы, бадзьяешся, га?

— Ат,— не ў гуморы махнуў рукой хлапчук і знік у сенцах.

— Ну-ну,— неакрэслена буркнуў услед яму дзед Макля.

Настрой у Паўліка — вядома які: ні есці, ні піць не хочацца, нават дзеду ў вочы глядзець сорамна. Згублены медаль зусім сапсаваў яму настрой. Плакаць хочацца. Хлімкаў, а карысці? Нуль. Слёзы тут — не памочнік. «Прызнаюся,— рашыўся было хлапчук, а потым чамусьці ўзяў ды і перадумаў.— А мо не трэба спяшацца? Пашукаю яшчэ. Сымон абяцаў памагчы. І Міхаську папрацу. Не павінна быць, каб ён скрозь зямлю праваліўся?»

Аднак медаль так і не знайшоўся. Не прызнаўся дзядулі Паўлік. Чым далей адступаў той вечар, калі ён згубіў дзядулеву ўзнагароду, тым больш рабілася боязна сказаць праўду.

Ужо недзе ўвосень, калі наплыло нізка над зямлёю павуцінне, зрабілася барвовым на дрэвах лісце, а Паўлік сядзеў у класе і назіраў за ўсім гэтым хараством праз

шыбіну, ён прыкмеціў на шырокай вуліцы дзядулю. Стары некуды шыбаваў, ішоў ходка, амаль похапкам, а якраз перад саман школай спыніўся і... паківаў пальцам на акно, у якім убачыў Паўліка. З чаго б гэта ён? Паківаў дзед Макля і далей пашыбаваў, а хлапчук так і прасядзеў у заклапочанасці да канца заняткаў, бы на гарачай патэльні.

Са школы Паўлік адразу ж падаўся дадому. Карцела яму хугчэй даведацца, што азначала ўсё ж тое дзядулева ківанне. Прыбег на двор, глянуў на дзверы: замок. Хлапчук выцягнуў з тайнічка ключ, а неўзабаве шмыгнуў у пакой. Таропка паклаў на канапу ранец, зірнуў на стол... І спачатку не паверыў вачам. Медаль! Той самы? Ну, вядома ж, «За адвагу». Хлапчук азірнуўся па баках, бы нехта мог цікаваць за ім, і нясмела ўзяў дзядулеву ўзнагароду ў рукі. Не прыйшло тады ў галаву Паўліку падумаць, як знайшоўся медаль, як трапіў на стол, засланы чамусьці прыгожым абрусам — новенькім, стракатым, з доўгімі кутасамі.

Нават не пачуў, як спакваля рыпнулі дзверы, і не заўважыў, як паказаўся на парозе дзядуля.

—Ну, сядай, Паўлюк,— паказаў стары на табурэт.— Расказвай, як медаль згубіў. Ды і дзе згубіў — у ку-ку-рузе... Падумаць толькі! Ці наўмысна павесіў яго на сцябліну, каб даспяваў? Вось і расказвай.

Голас у дзядулі быў не тое каб нейкі злосны, з абурэннем. Не. На ўнука ён увогуле рэдка калі крычаў.

—Сядай,— напамніў дзядуля, не павышаючы голасу.

Паўлік сеў.

—Я, унучак, даўно агледзеў, што няма ў шуфлядцы медаля. Думаеш, не? І ўвесь гэты час, Паўлюк, чакаў... Чаму пабаяўся ты прызнацца, га? Вушы, баяўся, накручу?

—Угу, — захлімкаў Паўлік.

—Ну-ну, таксама герой мне,— паглядзіў яго па русывай грыўцы дзед Макля.— Без слёз. Змахні. Вось так.

Дзядуля пэўны час маўчаў, потым кашлянуў у бок, прамовіў:

— У мяне іх у шуфлядцы бачыў колькі? І ўсё ж гэты медаль, мне здаецца, за ўсе ўзнагароды даражэйшы. Чаму, спытаешся? Цана ў яго, брат, асаблівая. Мяне ў тым баі моцна паранілі, у шпіталь трапіў. Паўгода праваляўся, а потым не на фронт накіравалі, а ў тыл. Снарады рабіць.

Паўлік слухаў дзядулю і на вачах не было ўжо слёз. Добры ён, дзядуля. Дараваў.

— А ўсё ж прызнацца трэба было,— дакорліва паківаў дзядуля ўнуку.— Табе лягчэй было б. Запомні, малеча: ад праўды ў чалавека сэрца цяплее. Скажаў — і як камень з душы спіхнуў. Запомні, унук.

— Прабач, дзядуля, што не сказаў,— вінавата прашаптаў хлапчук.— Больш без дазволу нічога браць не буду. Ніколі. Чэснае піянерскае.

— Веру, веру,— усміхнуўся дзядуля.— А цяпер вучы ўрокі.

...Двор, прасторны і чысты, напоўніўся неўзабаве галасамі людзей. Сабраліся паглядзець на салдата многія аднавяскоўцы — дзядулі і бабулі, Паўлавы равеснікі. Прыйшлі сюды і дзеці. Макля згубіўся ў гэтай купцы, яго адцерлі ад салдата, але ён ані не крыўдаваў на гэта, а толькі не без гонару за ўнука ўстаўляў слова за словам, седзячы на ўслоне:

— Артылерыст Паўлюк, не абы-хто. Першы нумар у разліку. Во як. Ты раскажы, раскажы ім, унучак, што за ствалы ў вас цяперака на ўзбраенні. Каб ведалі.

Дзед Макля, праўда, не паспеў яшчэ і сам паслухаць Паўла, даведацца пра тыя ствалы, аднак гонар за ўнука-салдата браў верх. «Дзядуля помніць той недарэчнь

выпадак з медалём: умысна начапіў сёння «За адвагу»,— падумалася Паўлу.

— Вось што, госці! — гукнуў на ўвесь падворак Яўсей, бацька адпускніка.— Свята сёння, самі бачыце, да нас у хату завітала. А што яно без гасцей? Таму — да стала, калі ласка.

— Заходзьце, госцейкі нашы,— мітусілася побач і маці.— Паўлік, запрашай!

За сталом Яўсей сядзеў побач з сынам. З другога боку — дзед Макля.

— Кажаш, на вучэннях вызначыўся? — дзед пастарэчы жмурыў на адпускніка вочы.

— На вучэннях.

Стары круціў галавою, задаволены ўнукавым адказам.

— Я, бывала, таксама не ў паветра страляў. Бы- ло-о...

Абед надоўга не зацягнуўся. На двары ласкава свяціла сонейка, пахла кветкамі і садавінай.

— Пайшлі, салдат, паглядзім, што ў нас у гародчыку расце,— сказаў Паўлу бацька.— Твая груша сёлета добра ўрадзіла. Яшчэ дулі не выспелі, а ўжо, брат, ледзь не па кулаку.

— Сур'ёзна? — крыху здзівіўся Павел.— Першы ўраджай, ці не так?

— Выходзіць,— усміхнуўся бацька.

— Схадзіце сабе паглядзіце,— затрымаўся ля веснічак дзед Макля.— Я тут пабуду.

Ён абапёрся на агароджу і глядзеў на Яўсея з Паўлам. Глядзеў з сумам і радасцю. «Бадзёрыцца дзядуля, на людзях зухавата трымаецца, але пастарэў»,— азірнуўся адпускнік і нічога не сказаў дзядулі. А той зайздросціў, па ўсім відаць было, ім абодвум, маладзейшым. Бацька доўга вадзіў сына па гародчыку. Потым яны спыніліся пад грушай, прыземістай, з густым голлем. З лісцяў выглядвалі

крамяныя плады. Асобныя грушы звісалі на школьны агарод.

— Помніш, як маці цябе журыла, што пасадзіў дрэўца якраз тут, у закутку? — глянуў бацька на Паўла.

— Чаму ж, помню.

Чаранок — кволы, з маленькімі аголенымі карэньчыкамі, даў тады хлапчуку дзед Макля. «На,— сказаў,— утыркні дзе-небудзь. Шкада выкідаць». Павел прынёс той вясною дрэўца і чамусьці аблюбаваў для яго месца ў гэтым ціхім закутку. Выкапаў яму, прынёс вядро вады. Толькі быў сабраўся засыпаць карэньчыкі зямлёю, як за спіной пачуў крокі. Аглянуўся, адставіў убок рыдлёўку.

— Вось... грушу... няхай расце,— разгубіўся крыху ён.

А маці глядзела на Паўла і моўчкі ківала галавою. Так яна рабіла заўсёды, калі ёй што-небудзь не надта падабалася. Нарэшце сказала:

— І тут, у гэтым кутку? Ці ёсць у цябе розум, га? Вырасце, а голле куды пойдзе? У школьны сад. І будуць дзеці шчыпаць.

— Няхай,— спакойна адказаў Павел.— На ўсіх хопіць.

Можна, маці і яшчэ што сказала б, калі б пачула ад сына тады іншыя словы, а не вось гэтыя. Расчуленая — разумнікам расце сын, не жміндай,— яна нават памагла яму: трымала дрэўца, пакуль сын не засыпаў карэньчыкі зямлёй. Нейкім асаблівым здаўся ёй у той дзень сын.

Праўду сказаў: усім хопіць.

— Раз пасадзіў, няхай расце на шчасце,— ціха прамовіла маці і дапамагла Паўлу паліць дрэўца. Прыгожая груша вырасла з таго кволага чаранка.

— Каб пазней у водпуск прыехаў, то і паспытаў бы, як яны на смак, грушы — працягваў размову Яўсей.

— Пазней — ніяк нельга было. Восень і ў салдат гарачы час. Не толькі вы, хлебаробы, дажынкi і дакопкі робіце. І мы перад Радзімай экзамен будзем трымаць.

— Разумею,— перабіў сына Яўсей.— У кожнага — свой клопат. Так, так...

— Адслужу, назусім дадому прыеду,— парушыў маўчанне Павел. — Тады і буду смакаваць грушы.

— Вяртаешся, значыць?

— Вяртаюся. А чым у Крушынаўцы кепска? І моладзі багата, і тэхнікі. У мяне ж, сам ведаеш, пасведчанне трактарыста. Будзем на адной машыне працаваць. А што? Бацька і сын — перадавікі! — Павел усміхаўся, а потым ён загаварыў больш стрымана, сур'ёзна.— З табой працаваць ці не, а на трактар папрашуся. Давераць?

— Чаму ж,— варухнуў плячыма Яўсей. — Каму ж тады зямлю араць, як не вам, маладым? А людзей у нас не хапае. Нават не ўсе трактары ў дзве змены працуюць пакуль. Ды што казаць... Захварэе механізатар, а падмяніць і няма каму. Стаіць трактар, грэе на сонейку свае жалезныя бакі. Нат балюча глядзець. Асабліва ў гарачую пару, калі і касіць трэба, і жаць, і сеяць. Ці варта далёка хадзіць? Другі тыдзень у мяне зуб баліць, а вырвацца да доктара — часу не выберу... Таблетку пад язык і ў поле,— Яўсей крануў сына за плячо і паказаў вачамі на ўтравелы лапкі пад грушай.— Давай прысядзем... І пацікавіўся:— Курыш?

Павел моўчкі захітаў галавой:

— Не.

— Правільна,— ухваліў бацька.— І не вучыся. Тытунь — не хлеб, без яго пражыць можна. Сам кінуў бы, ды ўцягнуўся...

Яўсей вывудзіў з пачка папяросу, паляпаў муштуком аб карабок з запалкамі. Павел назіраў за ўсім гэтым, аднак думаў пра іншае.

— Слухай, тата...— Павел сустрэўся позіркам з бацькам.

Той не разумеў, што хоча сказаць сын, і прызнаўся:

— Ты пра што?

— Я наконт таго, каб ты з'ездзіў у райцэнтр да зубнога. На твары Яўсея пазначылася ўсмешка. Ён крутануў галавою, пыхнуў дымком.

— Іш ты! Я так, для прыкладу сказаў, а ты ўжо — і давай едзь. На слове, сыну, ловіш.

— А калі яшчэ надарыцца такое? — даводзіў сваё Павел.— Я за цябе на работу выйду, а ты падлячыся.

— Не-е,— зноўку крутануў галавой Яўсей.— Не для таго цябе камандзір адпусціў, каб ты па-за кабінай трактара нічога больш не ўбачыў.

— І для таго. А з тваёй кабіны многае бачыцца. Поле, лес, лог... Такая шырыня, га! Ты нават не ўяўляеш, тата, як сумаваў я па родных мясцінах...

— Ты што, сур'ёзна? — неасцярожна і крыху здзіўлена глянуў на сына Яўсей.

— Канечне!

— Адпачывай, Павел. Як-небудзь управімся без цябс.

Бацька задумаўся. Ён курыў і чамусьці хваляваўся. Нібыта ён просіцца да сына на трактар, а той упарціцца, не пагаджаецца.

— Ды і людзі што скажуць? — узяў вочы на Паўла Яўсей.

— Дзівак ты, тата!— гукнуў і звонка засмяяўся.— Людзі што скажуць... А тое і скажуць. Здароўе ж трэба берагчы. Так што сядою на трактар. І ніякіх адгаворак. Будзем лічыць — дамовіліся.

Яўсей хітануў галавой: відаць было, што сынавы словы спадабаліся яму, кранулі.

— Усё ж адпачні спачатку, а там пабачым,— няпэўна прамовіў ён.

— Добра. Але глядзі, не хітруй. Ведаю я цябе, тата: заўтра можа і зуб не забалець. Без хітрыкаў!

І на ўсялякі выпадак Павел жартаўліва паківаў пальцам на бацьку. Яны абодва засмяяліся і змоўклі толькі тады, калі заўважылі, што на іх глядзяць са школьнага саду — праз дзіркі ў паркане — некалькі цікаўных дзіцячых вачэй.

— Гы-эм,— кашлянуў у кулак Яўсей і паглядзеў на хлапчукоў. Адзін з іх у сваё апраўданне ўсхвалявана прашаптаў:

— Вы нас прабачце, калі ласка. Нам дзядзька Павел патрэбен. Можна вас, дзядзька Павел?

— Ну ідзі ж, ідзі! — падштурхнуў сына Яўсей.

Яўсей бачыў, як хлапчुकі пачаргова віталіся з сынам праз вузкія шчыліны ў частаколе. Вельмі ўжо ім хацелася патрымацца з Паўлам за руку. Аб чым яны там шапталіся, ён не чуў. Хлапчукі, бачце ж вы, адвялі салдата ад грушы, а дакладней — ад Яўсея, і шу- шу- шу...

— Тата! — пачуў ён голас Паўла.— Ты мяне тут пачакаеш ці дамоў пойдзеш?

— Пачакаю,— адказаў Яўсей.— Хораша сядзець пад тваёй грушай.

— Тады я хутка,— паабяцаў Павел і лёгка сігануў праз нізкі паркан на школьны гародчык, дзе неўзабаве прапаў за густымі кустамі парэчак.

У капліцы было прасторна. Высока, дзесьці пад самым купалам, чуваць водгукі крокаў. Дзеці ўважліва слухаюць жанчыну-экскурсавода. Гучыць стрыманы, роўны яе голас.

І бачыцца хлопчыкам і дзяўчынкам той даўні час, калі шведскія войскі рухаліся па беларускай зямлі. «Няўжо яны і каля нашай вёскі праходзілі, а мо і па вуліцы нават? Цікава...»

— Вось так уяўляўся мастаку той самы бой пад Лясной, недалёка ад вёскі, дзе мы знаходзімся сёння,— кажа жанчына.— Тут руская армія атрымала важную перамогу

ў 1708 годзе. Пазней цар Пётр Першы назаве гэты бой «матерью полтавской баталии»...

Вучні пакідалі музей моўчкі. Хацелася яшчэ паглядзець зброю — стрэльбы з доўгімі стваламі, пісталі, шаблі, вялікія і цяжкія ядры, але жанчына-экскурсавад сказала:

— А зараз мы пазнаёмімся з помнікам, што пабудаваны ў гонар перамогі, наведем могількі, дзе пахаваны доблесныя воіны. Пайшлі, дзеці. Музей наш не толькі ў капліцы...

Алеська, той самы хлапчук, што клікаў Паўла, ціха прамовіў:

— Каб ім сучасную зброю, то, канечне, яны б шведаў умомант разбілі. Праўда ж?

Павел згодна кіўнуў. Алеська пэўны час шкандыбаў моўчкі, а потым набраўся ўсё ж смеласці і спытаўся, аб чым карцела:

— Думаеш, з аўтаматаў не разбілі б мы корпус генерала Левенгаўпта?

Салдат усміхнуўся, хітануў галавой: хто яго ведае, мо і так...

— Хто гэта — мы?— нарэшце хітравата спытаўся Павел.

Алеська задраў галаву на салдата:

— Ну, усім класам... Гляньце, колькі нас!

Задумаўся Павел, пасур'ёзнеў. Што павінен быў сказаць ён хлапчуку?

— Я вось што скажу табе, Алеська: добры музей баявой славы ў вашай школе, падабаецца мне. Ляжыць там зямля з Брэсцкай крэпасці, з Хатыні, Саласпілса. Малайцы. І дзякуй вам людзі неаднойчы яшчэ скажуць.

— За што, дзядзька Павел?

— За памяць аб подзвігу, аб мінулым Радзімы. Вазьмі жменю зямлі і з гэтых мясцін, Алесь. Няхай ляжыць яна

побач з той зямлёй, што прывезлі некалі хлапчукі і дзяўчынкі. Добра? Не забудзеш?

— Абавязкова вазьму, дзядзька Павел,— цвёрда паабяцаў хлапчук.— Вось будзем збірацца назад, дадому, і вазьму. Не, не забуду... Мы і самі думалі... Ага...

У Крушынаўку шасцікласнікі сабраліся надвячоркам. Цікавай выйшла экскурсія. Хоць і не так далёка Лясная, але раней не выпадала хлопчыкам і дзяўчынкам пабываць тут. Цяпер вась, калі наспеў час назад вяртацца, пашкадавалі: можна б было прыехаць яшчэ тым летам. Шкадавалі і ў думках дзякавалі Паўлу — «дзядзьку Паўлу», што выручыў: класнага кіраўніка тэрмінова выклікалі, кажуць, на вучобу ў абласны цэнтр, а экскурсія была запланавана, да яе ўсю вясну пакрысе рыхтаваліся. Уяўляеце, каб сарвалася? Усё роўна што на паўдарозе спыніцца. Дзякуй Паўлу. Выручыў. Яно, вядома, ёсць і другія настаўнікі ў школе. Ёсць. Толькі Алеська чамусьці заявіў: «Хлопцы, а што калі Паўла Канапельку папрасіць?». Павел не аднекваўся. Адно папярэдзіў: «Раз прызначаеце мяне сваім камандзірам, то, калі ласка, прашу слухацца, выконваць усе мае загады. Ідзе?»

Пра што размова! Яшчэ не хапала, каб не разумелі адзін аднаго з паўслова.

...Веласіпеды стаялі пад паветкай. Павел уважліва назіраў, як дзеці бралі свой транспарт, раіў не спяшацца, праверыць, ці добра напампаваны колы, надзейна прымацаваны рэчавыя мяшкі і сумкі, каб не спыняцца ў дарозе. Потым салдат падышоў да жанчыны-экскурсавода, сказаў:

— Я другі раз у вашым музеі. Вы, канечне, мяне не помніце. Такім вась хлапчуком быў, як і яны,— Павел паказаў на піянераў.— Дзе ж запомніце...

— Сапраўды, вельмі многа дзяцей прыезджае, вельмі...— на твары жанчыны пазначылася шчаслівая ўсмешка.— І дарослыя таксама.

— Прыедзем да вас і мы. Так, сябры?

— Так,— дружна падтрымалі Паўла школьнікі.

— Прыедзем, Валянціна Сяргееўна,— паабяцаў Павел.— Запросім і новы атрад дзятвы. А вёска наша маладая людзьмі. Ёсць з кім прыехаць. Так што чакайце.

Вучні бачылі: Павел паціснуў руку жанчыне — развітаўся, пасля глянуў на іх, на дарогу, кінуў: пара. Ланцужок веласіпедыстаў выцягнуўся неўзабаве па дарозе, якая бегла ў бок Крушынаўкі.

— Праедзем пяць кіламетраў, і на сёння хопіць,— сказаў Павел.— Начуем, як і дамовіліся, у лесе.

— Ура-а-а! — дружна пакацілася над Лясной.

— Ра-ра-ра-а-а,— адгукнуўся бор.

Салдат круціў педалямі і не забываў глянуць налева-направа: прымерваўся, падбіраў месца. Потым Павел шпарчэй запрацаваў педалямі, вырваўся наперад, дзе першым ехаў Алеська, падтрымліваў роўны ход. Каб ніхто не адставаў, асабліва дзяўчынкі, а то ж спрытныя хлапчукі ёсць: толькі дазволь ім, і следу не убачыш. І які ж выйдзе тады ланцужок? Павінен быць, як па-вайсковаму сказаў Павел, парадак на маршы.

Пэўны час Павел ехаў кола ў кола з Алеськам, а як запрыкмеціў утравелую сцяжынку, што адбягае ад шасейкі ў бок лесу, падказаў таму, каб збочыў. Сам жа спыніўся і назіраў, ці дружна падцягваюцца астатнія, пакуль апошні веласіпедыст не параўняўся з ім, а пасля зноўку скочыў на сядзенне.

Месца на начлег аблюбовалі не надта далёка ад асфальту. Адсюль, з гушчару, добра было чуваць, як недзе за ялінамі і сасонкамі імчалі, ажно свісталі колы, грузавікі і легкавушкі. А вучні спалі, натаміўшыся за дзень. З

раніцы на нагах. На золку выехалі яны са сваёй Крушынаўкі і амаль да самага полудню круцілі і круцілі педалямі. Перад Лясной крыху адпачылі, падсілкаваліся. Пораху вярнуцца назад у той дзень ім не хапіла б, вядома. Ды і не цікава так. Круці і круці. Для чаго ж тады палаткі бралі, кацялкі паходныя? Хто з іх, хлапчукоў, не марыў сядзець каля вогнішча зорным вечарам, спяваць свае піянерскія песні, проста марыць? А тады ўжо, значна пазней, соладка заснуць у сапраўдных палатках, пастаўленых на сунічнай палянцы між гонкіх дрэў.

...Павел выглянуў з палаткі. На небе даўно ўспыхнулі і ярка гарэлі зоркі. «Халодная ноч»,— перасмыкнуў ён плячамі: дрыготкі прабеглі нябачнымі змейкамі па спіне. Ён моўчкі падышоў да Міхаські, які грэўся ля вогнішча на палянцы: нёс «баявое» дзяжурства.

— Не боязна? — спытаўся Павел.

— Не-а... Ціха. Толькі птушкі вунь не ўсе спяць.— Міхаська ўзняўся з зямлі, утледзеўся ў густы шэры змрок.— Там, дзядзька Павел, ці не ўзбалотак які? Драч скрыпіць і скрыпіць. Паслухайце...

Драч не спаў. «Крып-крып-крып-крып...» — даносілася аднекуль зблізку.

— Няхай скрыпіць,— паўшэптам прамовіў салдат.— Хутка раніца, значыць. На сенакосе, помню, побач з буданом як завядуць сваю спеўку драчы — і сон не ідзе... Толькі ў глыбокую ноч спяць драчы: нібы разумеюць, што і нам, касцам, адпачыць трэба.

Міхаська падкінуў у агонь некалькі сухіх галінак, і неўзабаве пільмя спрытна заскакала па іх, а навокал пасвятлела, дыхнула цяплом і паветра.

— Хто твой зменшчык? — глянуў на хлапчука Павел.

— Юраська.

— Мо ты адпачыў бы, га? А Юраську я разбуджу.

— Вы што? — заўпарціўся Міхаська.— Не, так не чэсна будзе, не па-піянерску. Сам.

— Ідзі, ідзі, Міхась,— салдат паклаў руку яму на плячо.— Я адпачыў. Ды і не прывыкаць жа мне. У арміі часта даводзіцца ў каракул заступаць. Прывык. Ёсць вопыт. Не хвалюся — чырванець за мяне не прыйдзецца...

— Ды не, не к таму я. А Юраська? Ён жа раскажа... Як тады? Папракаць будучь, што пост пакінуў, заданне не выканаў да канца. Не-а... Нядобра.

— Юрась таксама няхай спіць. Адпачывайце, хлопцы. Стаміліся вы за дзень. Давай, давай, Міхась, не ўпарціся. Камандзір я ці не?

— Камандзір...— неахвотна прамовіў Міхаська, але ўсё ж паслухаўся. Павел правёў хлапчука да палаткі, шапнуў:

— Залазь.

Міхаська нырнуў у цемень брызентавага жытла, толькі чаравікі мільганулі, а Павел пашчыльней захінуў полаг, каб не налезла ў палатку надакучлівых камароў: ліпне гэтая драбязя да чалавека, звініць і звініць, заснуць аніяк не дае.

Ад палаткі Павел зноў падышоў да вогнішча. Прысеў. Тут і камароў паменей, баяцца падлятаць блізка. Сядзеў салдат і думаў. Успомніліся яму сябры-артылерысты. Як яны там? Спяць? Далёка ён ад вайсковай часці і блізка ад бацькоўскай хаты. Сядзіць і беражэ мірны сон сваіх маладых землякоў. Няхай паспяць. Хоць і чаргу ўстанавілі яны, хто за кім дзяжурыць, але якая ўжо тут чарга можа быць, калі заступіў на пост сапраўдны салдат?

— Дзядзька Павел, вы гэта? — вынырнуў з цемры Алеська, здзівіўся.

— Не разумею,— хітануў галавой салдат.— Ты нешта сказаў ці падалося мне, га?

— Сказаў. Толькі вы, дзядзька Павел, дазвольце мне, як толькі пасвятлее, з'ездзіць...

— Куды? Навошта?

— У Лясную вярнуцца. Зямлі набраць.

Зямлі? Павел сам жа бачыў, як хлапчук перад ад'ездам з вёскі паклаў некалькі жменек на газету, асцярожна загарнуў, яшчэ і ўсміхнуўся яму, калі сустрэліся позіркамі.

— Рассыпаў... Света прычাপілася: давай хутчэй цыбулю, суп варыць трэба. А ў маім рэчавым мяшку шмат розных пакункаў было. Крупы, цыбуля, хлеб... І зямля. Пераблытаў. Не, каб крупы рассыпаў, тады б і бяды той... А то ж зямлю...

Павел моўчкі слухаў хлапчука, варушыў дручком вуголле і слухаў, бы не знаходзіў, што сказаць Алеську.

— Я з'езджу. Вось павіднее... Ці далёка тут? Пакуль сняданак згатуюць дзяўчынкі, я і вярнуся. А можа, цяпер дазволіце?

— Дык вось, выходзіць, чаму табе не спіцца? А ты ідзі засні, Алесь,— нечакана для хлапчука цёпла, спакойна прамовіў Павел.— Адпачні, час ёсць. Я цябе разбуджу. З'ездзіш. Трэба, трэба, каб была зямля ў музеі. Вельмі трэба.

— Не засну я,— шчыра прызнаўся Алесь.— Перахваляваўся. Тут і спаць засталася... Я лепш з вамі падзяжуру. Можна?

— Ну як хочаш,— пагадзіўся Павел.— Пасядзі сабе.

Неўпрыкмет зашарэла неба, і было добра відаць, як рэдкі туман паступова апускаўся на лес і палянку, дзе дымілася, дагарала вогнішча.

— А вунь вавёрка, гляньце! — ледзь не крыкнуў ад радасці Алеська.— Маленькая. Вунь, не бачыце?

— Дзе-дзе?

— Ды во, побач. Над галавой амаль.

— Бачу...

Вавёрка сядзела на сасне, абхапіўшы лапкамі шышку, і таксама дзівілася на людзей. Не палохалася, не ўцякала.

— Што, вавёрку ўбачылі? — нібыта з зямлі вырас побач з імі Юраська.— Ён старанна цёр пальцамі вочы, бо не зусім яшчэ прачнуўся, і стараўся ўгледзіць, дзе яна, лясная красуня. А як толькі заўважыў, адразу кіўнуў:

— Ага, сапраўды...

Вавёрка матлянула хвосцікам і скок-скок у гушчар.

Юраська пачаў шукаць вачамі Міхаську:

— Колькі часу? З трох да чатырох я дзяжуру! А дзе Міхась? Спіць, га?

— Спіць. Ды і цябе не хацелася б будзіць.

Хлапчук пакрыўдзіўся:

— Хіба я не такі, як усе? Начаваць у лесе — і на варце не пастаяць? Ого-о! Заступаю.

Павел усміхнуўся, глянуў на Алеську:

— Што ж, намеснік, мусіць, і праўду кажа Юрка: хоць трохі пабыць вартавым трэба, бо сапраўды не часта выпадае такое.

І да Юрася:

— Заступай. Касцёр зусім, бачыш, патух. Падкінь дроў, каб цяплей было.

— Гэта мы хуценька. Разгарыцца як міленькі,— заварушыўся Юраська, пачаў збіраць сухія галінкі.

— Глядзі тут за парадкам,— загадаў хлапчуку салдат.— Без нас не будзі нікога. Няхай адпачнудь сябры,— а потым глянуў на Алесья, падміргнуў. — А мы на веласіпедах праедземся. Усё роўна няма калі ўжо спаць.

— Едзьце, едзьце,— скакаў каля вогнішча то на адной назе, то на другой Юраська, грэўся і радаваўся, што Павел і Алеська селі на веласіпеды і зніклі ў шэрым змроку.

Потым ён прыставіў да нагі высокую палку, выструніўся і быў падобны на салдата з карабінам.

Павел з Алеськам ехалі ў Лясную.

— Добра, што прызнаўся,— казаў па дарозе хлапчуку Павел.— Малайчына. Я вось, калі хочаш, раскажу табе адну гісторыю. Даўно было, а помню. Дзеда Маклю ведаеш? Ну, канечне ж ведаеш. Адночы ўзяў я пагуляць ягоны баявы медаль і, што ты думаеш, згубіў...

Расказаў свайму юнаму сябру Павел пра ўсё.

Алеська слухаў і маўчаў, стараўся толькі не адставаць ад салдата. Раніцай добра ехаць, бы сам бяжыць- коціцца веласіпед. Вунь і вёска паказалася. Не збаўляючы хуткасці, з разгону ўзняліся на пагорак.

...Зямлю насыпаў у тоўсты кулёк Алеська. Адно жменню, другую... Глянуў на Паўла. Той кінуў: хопіць.

«Ёсць сумленне ў хлапчука,— думаў пра Алеську салдат.— Добрым чалавекам ён вырасце. Іншы б на яго месцы, мусіць, змог ашукаць, насыпаць спадцішка ў лесе іншай. Хто ведае? Толькі ці лёгка потым? Ці не думалася б увесь час, што ашукаў? Ашукаў і сябе, і сяброў...

Водпуск у Паўла праляцеў як адно імгненне. Што там тых дзесяць дзён! Пара ўжо і ў часць збірацца. Дзед Макля перамяніўся ў твары, спахмурнеў, стаў не такі гаваркі, як раней. Не хочацца развітвацца яму з унукам. А трэба. Хоць яны і не нагаварыліся ўволю. Усё не выходзіла неяк. То з вучнямі ў паходзе быў салдат, то на трактары працаваў. Нават за старую і адзінокую бабульку Агату кароў папрасіўся папасвіць. На выгане, праўда, быў ён не адзін: пазней падбеглі Алеська, Міхась і Юраська. «Мы, дядзька Павел, заўсёды будзем бабулі Агаце памагаць»,— сказаў тады Алеська за ўсіх хлапчукоў, і было відаць, што крыху сорамна зрабілася ім траім: як гэта раней яны самі не здагадаліся.

Дзед Макля праводзіў Паўла да аўтобуснага прыпынку.

— Прыедзеш, адразу паведамі,— наказваў унуку.

– Абавязкова, дзеду,— ківаў салдат і пазіраў на ўсіх: на дзеда, маці, тату, на хлапчукоў і дзяўчынак, што таксама прыбеглі праводзіць яго ў вайсковую часць. Прыбеглі не толькі шасцікласнікі — без мала ўсе дзеці з вёскі.

Салдат для ўсіх салдат.

З М Е С Т

Добры дзень, камбайн
Петрыкаў экспанат
Пасылка
Партрэт салдата
Водпуск у Крушынаўцы

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год